

Nr 7 / 11.03.2013

Tarbimine – turumajanduse telg

Käesoleva aasta 28. jaanuaril avaldati Eurostati uurimus Euroopa Liidu riikide tarbimisest pikema perioodi kohta.¹ Eestis ei pälvinud see tähelepanu; tollal oli elav arutelu euroliidu eelarverahade ja maksude üle. Alljärgneva eesmärk ongi täita üks tühik Eestile väga olulise teema osas.

Majanduse arvepidamise eesmärgiks on muuhulgas majandustegevuse ülestäheldamine viisil, mis võimaldaks hinnata mõne olulise muutuja kulgu ajas ja näha selle suhtelist arengut. Tuntuim neist on sisemajanduse kogutoodang (SKT), mille trend või selle muutus köidab avalikkuse tähelepanu kõige enam. Sageli jääb *summa summarum* näitaja varju palju olulist, millest meie igapäev tegelikult kujuneb. Erasektori tarbimine on kõige olulisem SKT komponent – Euroopa Liidu keskmisena moodustas erasektori tarbimine perioodil 2001–2011 lausa 58% sisemajanduse kogutoodangust. Kulutuste alusel leitud SKT teised liidetavad on valitsemissektori kulutused, investeeringud ja välissektori nõudlus. Riikides, kus valitsemissektori kulutused on suurema osakaaluga (nt Rootsi, Taani) kipub erasektori tarbimine väiksem olema. Möödunud kahekümne aasta jooksul on eratarbimise osatähtsus Eestis küll mõnevõrra kahanenud (1990-ndate teise poole 56 protsendilt ligi 50 protsendile aastail 2010–2011), ent endiselt peab paika tõdemus: kui tahad teada, kuidas läheb SKT-l, pead teadma, mis seisus on tarbimine. Kui tarbijal läheb hästi, on üldjuhul ka SKT näitaja positiivne.

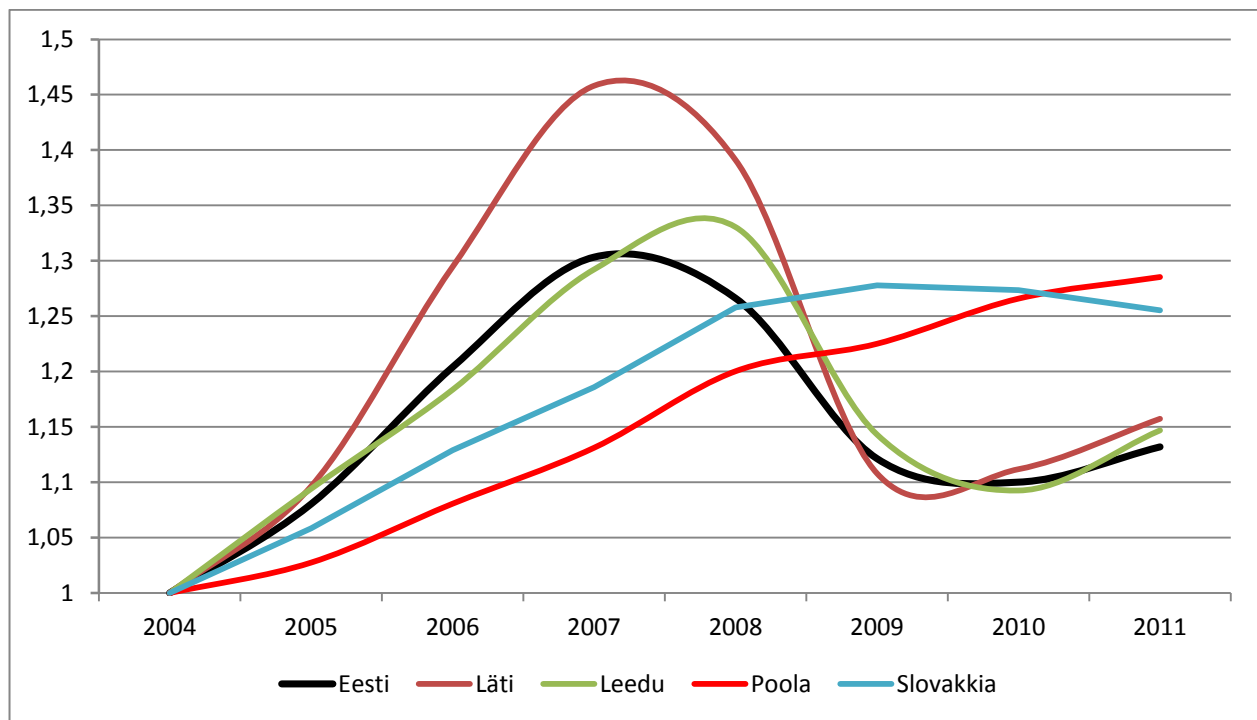
Eesti 2013. aasta riigieelarve seletuskiri konstateerib, et „eratarbimine pöördus pärast kolme langusaastat tõusule 2011. aastal“. Mis siis vahepeal juhtus? Majandusteooria selgitab, et muutused tarbimises on oluliselt sõltuvad kasutatavast ehk reaalsest tulust. Enne tarbimise tõusule pöördumist toimus reaalpalka langus Eestis ligi tosina kvartali vältel alates 2008. aastast. Eesti elanike reaaltulu langus võis aga ulatuda 15 protsendini aastases arvestuses, sest kui kõrge elatustasemega riigis kahandab toiduhinna tõus elanike reaalselt tulu proportsionaalselt, siis vähemjõukas riigis (nagu Eesti, kus iga viienda elaniku tulu on allpool suhtelise vaesuse piiri ehk 60% netotulu mediaanist) on toidu ja energiakandjate hinnatõus tarbijale vähemalt kaks korda suurema mõjuga. Taolise arengu tulemuseks oli kodumaine vaegnõudlus ning seda peegeldas tarbimise dünaamika.

Eelpool mainitud Eurostati analüüs selgitab muutusi erasektori tarbimises majandusühenduse riikide võrdluses möödunud kümne aasta vältel. Selle uurimuse pealkiri võtab kokku peamise – majanduskriisi tõttu kannatasid kõige enam Balti riikide ja Kreeka tarbijaid. Visualiseerimaks Eesti erasektori tarbimise dünaamikat viime aasta 2004 ehk Euroopa Liitu astumise aja tarbimismahu võrdseks ühega ning lisame

¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-002/EN/KS-SF-13-002-EN.PDF

võrdluseks ka mõned meie olulised riigid nii suuruse, arengustaadiumi kui ka majanduse ülesehituse poolest. Joonisel 1 näeme, et 2011. aasta tarbimine, võrreldes Euroopa Liitu astumise hetkega, oli suurenenud kõige enam Poolas ning kõige vähem Eestis. Majandusteooria kohaselt on heaolu aluseks just tarbimine, mistõttu saab väita, et tarbija heaolu kasv 2004. aastal Euroopa Liiduga liitunud riikides on olnud ebaühtlane – nn Visegrad grupi riikide puhul on heaolu kasvanud ühtlasemalt, ent Baltimaades on seitsme aasta jooksul toimunud suured ja vastassuunalised muutused.

Joonis 1. Erasektori tarbimine (2004 = 1)

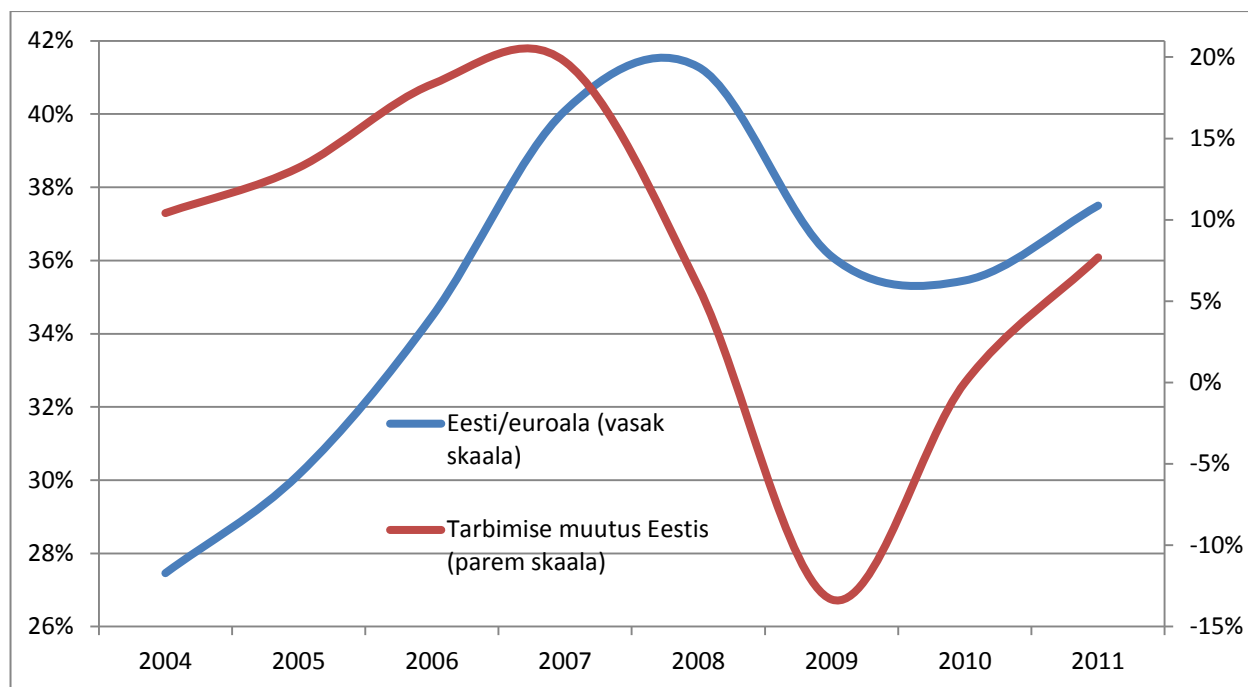

Andmed Eurostat, autori arvutused

Kuidas on vaadeldud perioodi jooksul kulgenud Eesti tarbimise konvergenst ehk lähenemine Euroopa Liidu keskmisele tasemele? Konvergenst olulisemates majandusnäitajates on tegelikult mistahes majandusühenduse üheks argumendiks. Kahjuks peame siin kõrvale jätma võrdluse absoluutarvude osas, sest põhjusi selleks on enam kui pelgalt kordades üksteisest erinevad numbrid. Vaatame pigem suhtarvu, mis näitab meie keskmise tarbija kulutusi (nt aasta jooksul) võrdluses euroliidu keskmise tarbijaga. Keskmise eestimaalase tarbimine liikus nn buumi ajal lähemale Euroopa Liidu keskmisele, ent peale majanduskriisi polnud 2011. aastal taastanud isegi 2007. aasta taset. Joonise 2 põhjal aga nendime, et võrdluses ühisraha (eurot) kasutavate riikidega on meil erasektori nõudlus nigel – euroala keskmise tarbija kulutustest ei ulatu meie tarbija väljaminekud isegi 40 protsendini.²

² Eurostat võimaldab leida suhtarvu ka ostujõu pariteedi alusel – selle meetodi põhjal saab väita, et meie tarbija ostujõud ulatub siiski 60% lähedale euroala keskmisest.

Joonis 2. Erasektori tarbimine: aastakeskmise muutus Eestis (protsentides) ja Eesti võrdlus euroala keskmisega (lõpptarbimises elaniku kohta)

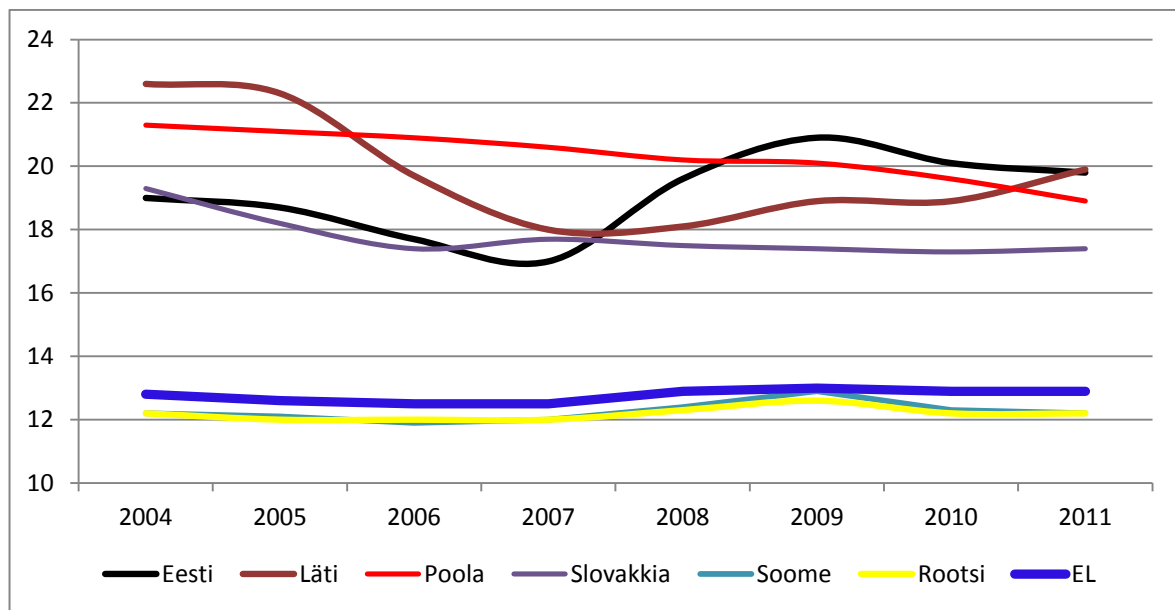
Andmed Eurostat, autori arvutused

Söök ja jook kuuluvad nõ sundkulutuste hulka, mistõttu on vajalik teada, kuidas see inimese jaoks kõige olulisem kulukomponent kogutarbimist mõjutab. Vaatleme samuti perioodi Euroopa Liiduga ühinemisest alates ning eraldame söögi-joogi (ning jätame jookide alt välja alkoholile tehtud) osa tarbimisest. Euroopa Liiduga ühinemise järel on Eesti juba kolmandat aastat majandusintegratsiooni järgmisel tasandil, st rahaliidus. Seetõttu võiks eeldada, et majandusühenduse raames peaks konvergensti tulemusena ka tarbimise osas enam sarnast olema.

Joonisel 3 on toodud pilt esmaste sundkulutuste kohta eri maades. Jõukates riikides (nt Rootsi, Soome) on toidu osakaal tarbimiskulutustes – ca 12% – oluliselt väiksem sellest, millise osa annavad tarbijad söögi eest ära riikides, mis ühinesid Euroopa Liiduga aastal 2004. Nagu joonisel näha, on üldine pilt sarnane olukorrale, mis valitses riikide erinevuses juba perioodi alguses. Esmaste sundkulutuse osas näitab meie (st Balti riikide) elustandardite võrdlus olematut konvergensti Põhjamaadega, pigem räägib olukord isegi vastupidisest. Eesti ja Läti puhul näeme, et 2011. aastal ulatus söögi-joogi komponendi osakaal viiendikuni kogutarbimisest. Mis aga teeb Eesti keskmise tarbija olukorra eriti halvaks, on tõdemus, et võrreldes seitsme aasta taguse seisuga võtavad toiduga seotud sundkulutused endiselt väga suure osa meie tarbija ostudest. Eurostati andmete alusel tehtud võrdlus 2011. ja 2004. aasta kohta näitab, et toidu ja joogi osa kogutarbimises ei ole majandusühenduse teistes riikides suurenenud niipalju, kui on selle osakaal kasvanud just Eestis.³

³ Euroopa Liidu kohta puudusid Eurostati andmebaasis võrreldavad andmed Leedu, Hispaania, Bulgaaria ja Rumeenia kohta.

Joonis 3. Tarbimine: toit ja jook (osakaaluna kogutarbimisest)

Andmed Eurostat

Majanduspoliitika eesmärgiks peaks olema võimalikult hea ja ühtlane majanduskasv ning kuniks majanduse arvepidamises on fookus SKT-l, peab tarbija heaolu olema primaarne. Seetõttu on ka tarbimise kasv majanduskasvu eelduseks ning majanduspoliitika peab tegema kõik, et tarbija tunneks end hästi. Mitmed uuringud on jõudnud järeldusele, et kui tarbimist on (kas maksude, energiahinna tõusu või muude kanalite kaudu) tabanud vapustus, tuleb leida võimalus raha (tagasi) tarbija taskusse panna. Aaronson *et al* (2012), Browning ja Crossley (2009), Parker *et al* (2011) vaagivad poliitika võimalusi ning üheks põhiliseks lahenduseks peetakse tulude maksustamise valdkonda. Sundkulutuste suure osakaalu tõttu on kesise tuluga inimeste puhul majanduspoliitika meede kas maksumäära vähendamise ja/või maksuvaba tulu suurendamise abil neile enam rahalisi vahendeid kätte jätta. Eriti oluline on see madala tulutasemega riikide elanike jaoks ehk siis ka olulise osa eestimaalaste rahakotti silmas pidades.

Lauri Luiker
nõunik
lauri.luiker@riigikogu.ee

Kasutatud materjalid

- Aaronson D, S. Agarwal, E. French (2012), „The Spending and Debt Response to Minimum Wage Hikes“, *American Economic Review*, 102(7), lk. 3111-3139
- Browning M., T. Crossley (2009), „Shocks, Stocks and Socks: Smoothing Consumption Over a Temporary Income Loss“, *Journal of the European Economic Association* 7 (6), lk. 1169-1192
- Gerstberger, C., D. Yaneva (2013), „Analysis of EU-27 household final consumption expenditure – Baltic countries and Greece still suffering most from the economic and financial crisis“, *Statistics in focus Eurostat* 2/2013
- Parker, J., N. Souleles, D. Johnson, R. McClelland (2011) „Consumer Spending and the Economic Stimulus Payments of 2008“, NBER Working Paper Nr.16684